

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/EO.2015.009>

Андрій Жив'юк
(Міжнародний економіко-
гуманітарний університет імені
Степана Дем'янчука – Рівне,
Ukraine)

Руслана Давидюк
(Рівненський державний
гуманітарний університет – Рівне,
Ukraine)

Дослідження політичних репресій більшовицького режиму в Рівненській області в рамках Державної програми „Реабілітовані історією”

Słowa kluczowe: Ukraina; Wołyń; Obwód Równieński; sowieckie represje polityczne 1918–1980; Polacy na Wołyniu

Keywords: Ukraine; Wolyn, Rowne region; soviet political repressions 1918–1980; Polish in Wolyn

Серія науково-документальних видань „Реабілітовані історією”, яка містить відомості про долі сотень тисяч жертв політичних репресій в Україні за 1917–1991 рр. – один з наймасштабніших і найбільш суспільно важливих наукових проєктів, зреалізованих зусиллями українських істориків за часів незалежності України. Докладний розгляд і аналіз механізму функціонування радянської репресивної машини в усіх регіонах УРСР, опертий на міцну науково-документальну основу, мав би сприяти виробленню надійних запобіжників проти повторення чогось подібного у майбутньому, а також становленню в Україні громадянського суспільства, як центральної ідеї, що спрямовує трансформаційні процеси в Східній Європі і колишньому СРСР.

Процес реабілітації жертв політичних репресій має дві сторони – реабілітацію власне юридично-правову і реабілітацію суспільно-історичну.

Перша розпочалась у СРСР і УРСР після смерті Й. Сталіна, у середині 1950–х рр., коли були відмінені незаконні акти про переселення народів, визнані незаконними рішення позасудових органів (Указ Президії Верховної Ради СРСР від вересня 1953 р. про право Верховного Суду переглядати за протестами Генерального прокурора рішення колишніх колегій ОДПУ, „трійок НКВС” та „особливої наради” при НКВС-МДБ-МВС СРСР); продовжилась за часів „перебудови”, у кінці 1980–х рр. (постанова Політбюро ЦК КПРС від 11 липня 1988 р. і Указ Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. про реабілітацію всіх репресованих за рішенням позасудових органів); і в період суверенізації України (Закон Української РСР від 17 квітня 1991 р. „Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні”). На сьогодні сформувався суспільний запит щодо прийняття нового закону про реабілітацію, оскільки Закон 1991 р. значну частину репресованих залишив поза своїми рамками¹.

Процес суспільної реабілітації жертв політичних репресій розпочався в умовах так званої хрущовської „відлиги” 1950–х – початку 1960–х рр. Його рушійною силою став незначний прошарок інтелектуалів з числа творчої інтелігенції, які, кожний зосібна, спробували змінити полярність публічного дискурсу політичних репресій сталінського режиму шляхом публікації антитоталітарних художніх і мемуарних текстів. Більшість з авторів самі були в’язнями ГУЛАГу, як, до прикладу, Олександр Солженіцин, твір якого „Один день Івана Денисовича” (1962 р.) став своєрідним суспільним маніфестом, спрямованим проти порушень так званої „соціалістичної законності”.

Наступну, значно потужнішу хвилю суспільного інтересу і засудження щодо злочинів тоталітарної держави породила „перебудова” і політика „гласності” у 1980–х рр. Саме в цей час з’являються перші громадські об’єднання, метою діяльності яких проголошувалось накопичення банків даних і поширення правдивої інформації про діяльність репресивних органів та долю їх жертв, здійснення їх соціального захисту – Товариство політв’язнів і репресованих, товариство „Меморіал”.

Потрібно зауважити, що процес суспільної реабілітації жертв тоталітаризму в 1950–х – 1980–х рр. відбувався паралельно з новими полі-

---

¹ Новий законопроект „Про реабілітацію жертв політичних репресій радянської доби в Україні” розроблений Романом Подкурком, Ніною Лапчинською, Андрієм Амонсом. Публічні дебати щодо нього відбулись 21 липня 2015 р. в м. Луцьк у форматі Town Hall Meeting у рамках програми USAID „РАДА: підзвітність, відповідальність, демократичне парламентське представництво”, що виконується Фондом Східна Європа, [on-line] http://parlament.org.ua/index.php?action=news&ar_id=2934&as=0 [07.05.2016].

тичними переслідуваннями і боротьбою комуністичного режиму проти інакодумства.

Якісно нових інституційних параметрів процес суспільної реабілітації жертв тоталітарного режиму набув після розпаду СРСР і утворення на його просторі незалежних держав. Згідно постанови Президії Верховної Ради України №2256 від 6 квітня 1992 року² і Постанов Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1992 року №530³ та від 28 листопада 2012 року №1124 року⁴ в Україні публікується науково-документальна серія книг „Реабілітовані історією”. Співвиконавцями видання є Національна академія наук (НАН) України, Інститут історії України НАН України, Служба безпеки України (СБУ), Міністерство внутрішніх справ (МВС) України, Державна архівна служба (ДАС) України та інші зацікавлені установи.

Багатотомне видання покликане служити відновленню історичної справедливості, ґрунтовному висвітленню трагічних подій в історії України, повернути їй незаслужено забуті імена державних діячів, політиків, військових, науковців, митців, робітників і селян, вшанувати тих, хто боровся за свободу і незалежність України.

Перший том, який офіційно був маркований як початок видання, надрукований у Черкасах у 2002 р. Станом на липень 2015 р. спільними зусиллями Головної редколегії науково-документальної серії книг „Реабілітовані історією”, Інституту історії України НАН України, СБУ, ДАС України, обласних державних адміністрацій, численних науковців, архівістів, журналістів, краєзнавців регіональними редколегіями серії „Реабілітовані історією” в областях України та Автономній Республіці Крим (АРК) видано 100 книг серії⁵. Кожному з 27 томів (за кількістю областей України разом з АРК) передує вступна стаття, яка пояснює регіональні особливості репресій. Томи включають документи, спогади, історичні нариси, в яких відображено виникнення і функціонування то-

---

² Постанова Президії Верховної Ради України „Про підготовку багатотомного науково-документального видання про жертви репресій на Україні” [on line] <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2256-12> [07.05.2016].

³ Кабінет Міністрів України, Постанова від 11 вересня 1992 року №530, Київ, „Про підготовку і випуск серії книг „Реабілітовані історією” [on line] <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/530-92-p> [07.05.2016].

⁴ Кабінет Міністрів України, Постанова від 28 листопада 2012 року №1124, Київ, „Про додаткові заходи щодо забезпечення підготовки і видання науково-документальної серії книг „Реабілітовані історією” [on line] <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1124-2012-p> [07.05.2016].

⁵ І. Сюдюков, *Як функціонувала комуністична репресивна машина?*, „День” 2015, №120, 10 липня.

талітарної системи на чолі з комуністичною партією, діяльність репресивного апарату, масштаби і долю жертв репресій, боротьбу проти комуністичного режиму. Головною складовою кожного з томів є мартиролог жертв репресій, яких на середину 2015 р. у цілому по Україні зафіксовано 720 тисяч (часові рамки – 1917–1991 рр.)⁶.

Аналогічні українському видання здійснюються, за даними центру „Повернені імена” при Російській національній бібліотеці в Санкт-Петербурзі, ще в 11 пострадянських державах – Росії, Білорусії, Азербайджані, Вірменії, Казахстані, Киргизії, Узбекистані, Латвії, Литві, Естонії, Молдавії, як також у Польщі⁷.

Науково-редакційна група книги „Реабілітовані історією. Рівненська область” створена відповідно до розпорядження голови Рівненської обласної державної адміністрації від 7 жовтня 2003 р. №508. Цим розпорядженням було затверджено склад редколегії книги та штатної науково-редакційної групи. Фінансування групи здійснюється з коштів обласного бюджету.

Впродовж 2004–2015 рр. працівниками групи вивчені близько 12 тисяч архівно-кримінальних справ та декілька тисяч інших архівних документів, які зберігаються у Державному архіві Рівненської області (ДАРО), Управлінні СБУ в Рівненській області, Управлінні МВС України в Рівненській області, зібрані і опрацьовані десятки спогадів репресованих осіб. Підготовлені і видрукувані 20 науково-історичних видань⁸, у тому числі 5 томів книги „Реабілітовані історією. Рівненська область”⁹.

⁶ Ibidem.

⁷ Книги памяти жертв политических репрессий в СССР: Аннотированный указатель, сост. Ю. Груздев, А. Разумов, Санкт-Петербург 2004.

⁸ Олександр Ковальчук, *Тернистим шляхом дисидента: автобіографічна розповідь*, наук. ред. А. Жив'юк; ред. і упоряд. М. Корнійчук, Рівне 2007, 88 с.; Руслана Давидюк, Андрій Жив'юк, „Почутися одним нерозривним зі своїми братами і сестрами Великої України”. Відлуння Голодомору 1932–1933 років на Рівненщині, Рівне 2008; *Документ доби: публіцистика Уласа Самчука 1941–1943 років*, упоряд. А. Жив'юк, Рівне 2008; Ігор Марчук, *Командир УПА-Північ Дмитро Клячківський-“Клим Савур”*, Рівне 2009; Андрій Жив'юк, *За московським часом: контроверсії радянзації Рівненщини (кінець 1930-х – кінець 1950-х років)*, Рівне 2011; Андрій Жив'юк, Ігор Марчук, *Від „Дерманської республіки” до „Дерманської трагедії”: нариси історії українського визвольного руху в Дермані на Волині*, Рівне 2011; Віталіна Данильчук, *Рейхскомісаріат – Рейхові: українці з Рівненщини на примусових роботах в Австрії та Німеччині: монографія*, Рівне 2012, іл.; Руслана Давидюк, *З поляками за Україну: Наддніпрянська еміграція в суспільно-політичному житті міжвоєнної Волині. Монографічне видання*, Рівне 2014.

⁹ *Реабілітовані історією. Рівненська область: науково-документальне видання*, кн. 1, упоряд. А. Жив'юк, Рівне 2006; кн. 2, упоряд. А. Жив'юк, Рівне 2009; кн. 3,

У першій книзі науково-документальної серії „Реабілітовані історією. Рівненська область” опубліковані результати дослідження про масові політичні репресії на Рівненщині у 1918–1980 рр. Автори вступної статті особливу увагу приділили регіональним особливостям функціонування більшовицького режиму, національно-визвольній боротьбі на території області. У *нарисах* розповідається про діяльність „надзвичайних органів” на Рівненщині у 1919–1920-х рр., захоплення радянськими військами території краю у 1939 р., депортації осадників, боротьбу польських підпільних структур у 1939–1941 рр., російську меншину в умовах „радянзації”, репресії проти духовенства та євангельських християн, долю діячів Волинського українського об’єднання Микити Бури, Андрія Вівчарука, Андрія Сироти, Івана Федорука, Івана Якимчука, посла Сейму Лаврентія Серветника, голови Союзу українок у м. Рівне Парасковії Багринівської, підприємців братів Ельбертів, Теодора Страки, отамана Ананія Волинця та ін. У *розділі „Мовою документів”* опубліковані документи про формування системи державного терору на території області, методи роботи радянських спецслужб, матеріали окремих архівних кримінальних справ. Також оприлюднені стенограми нарад вищого партійно-державного керівництва України, проведених у м. Рівне, щодо боротьби з УПА. *Окремим розділом* публікуються *спогади громадян*, які постраждали від політичних репресій – Валентини Крещенко, Олексія Матвійчука, Марії Гуц, Галини Гордасевич, Олександра Ковальчука.

Друга книга тому „Реабілітовані історією. Рівненська область” стала результатом дослідницького пошуку в архівосховищах України. Виявлені і оприлюднені в книзі документальні джерела дають уявлення про масштаби і характер порушень „соціалістичної законності” та опір їй з боку місцевого населення, українських національно-визвольних формувань. Особливої ваги зібраним документам надає та обставина, що саме Рівненська область була центром координації боротьби більшовицького режиму проти націоналістичного підпілля на західноукраїнських землях. Керівництвом КП(б)У, республіканських силових структур і відомств у післявоєнний період Рівненщина була перетворена на своєрідний „полігон”, де відпрацьовувались технології „упокорення” Західної України.

У третій книзі серії опубліковані документи про розслідування розстрілів в'язнів тюрем Рівненської області у 1941 р. У *нарисах* публікуються статті про трагічні долі просвітянина Антона Кентржинського, політемігранта Антона Стрижевського, члена КПЗУ Петра Дацюка, повстанців УПА, про перебіг перших радянських виборів на Рівненщині, використання нацистами населення області на примусових роботах в Австрії та Німеччині, їх подальшу соціалізацію після повернення до УРСР, обставини загибелі генерала Ватутіна. Також у книзі подані *біографічні дані* про репресованих жителів Рівненської області (букви А, Б, В).

Четверта книга містить результати дослідження та документи про суцільну колективізацію і зселення хуторів на Рівненщині наприкінці 1940–х – на початку 1950–х рр. У книзі подані *біографічні дані* про репресованих жителів Рівненської області (букви Г, Д, Е, Є, Ж, З, І, Й).

У *п'ятій книзі* опубліковані спогади одного з учасників молодіжної організації ОУН, каторжанина Анатолія Новака та оповідання про сім'ю Довбенків, які стали жертвами більшовицького режиму. У книзі вміщені *біографічні дані* про репресованих жителів Рівненської області (буква К).

Серед 10445 репресованих осіб, біографічні довідки про яких вміщені у третій – п'ятій книгах тому „Реабілітовані історією. Рівненська область”, знаходимо 660 поляків, у тому числі 78 жінок. Якщо звернутись до імен, то з періоду „першої радянізації” назвемо Гермашевського Антонія Сильвестровича, 1898 року народження, уродженця і мешканця с. Зурно Костопільського повіту (нині с. Зірне Березнівського району). На час арешту – 22 березня 1941 р. – Антоній Гермашевський мав середню освіту, працював бухгалтером кооперативу в м. Рівне. Обвинувачувався за ст. 54-2, 54-11 Карного кодексу УРСР. У зв'язку з початком німецько-радянської війни евакуйований вглиб СРСР, а 20 лютого 1942 р. амністований як польський громадянин. Реабілітований висновком прокуратури Рівненської області від 29 травня 1990 р.¹⁰ Як відомо, Антоній Гермашевський згодом воював у Армії Андерса і був одним з очільників Польського уряду у вигнанні.

Упродовж осені 1939 – весни 1941 рр. ледь не кожного місяця у м. Рівне відбувались показові судові процеси над „ворогами народу”, до числа яких віднесено представників різноманітних верств і соціальних груп польського та українського населення Волині.

¹⁰ Держархів Рівненської обл., ф. Р-2771 Управління Комітету державної безпеки УРСР по Рівненській області, оп. 2, спр. 4025–4027.

23–25 листопада 1939 р. 435 Військовий трибунал 5-ї армії Українського фронту засудив 18 штатних і таємних співробітників польської поліції з Костопільського та Рівненського повітів (села Грабів, Деражне, Дерев'яне, Клевань, Новосілки, Сухівці). Семеро з них покарані вищою мірою – розстрілом: поляки Болеслав Граніс, Едмунд Кастнер, Францишек Колачинський, Борислав Хіль, як також українці Тихін Козачок, Зиновій Кондратчук, Василь Романуха¹¹.

11–12 липня 1940 р. Рівненський обласний суд засудив 9 поляків, що походили з с. Янова Долина Костопільського району (з січня 1940 р. поділ на повіти і гміни був замінений поділом на райони)¹². 13–15 листопада 1940 р. той же суд ухвалив вирок 15-ти мешканцям м. Рівне, Здолбунівського і Мізоцького районів, учасникам Союзу збройної боротьби (Związek Walki Zbrojnej)¹³. 12 грудня 1940 р. Військовий трибунал Київського особливого військового округу (КОВО) засудив семеро учасників польської повстанської організації з міст Дубно, Львів і Вербського району, п'ятеро з яких до смертної кари: Владиславу Станішевську, Стефанію Круцвайль, Броніслава Монковського, Владислава Дзядура, Леха-Юрія Вітовського¹⁴. 14 грудня 1940 р. Рівненський обласний суд засудив трьох поляків, мешканців м. Рівне, у тому числі двох до розстрілу – Станіслава Зентару і Вітольда-Здіслава Лазурека¹⁵.

Практика проведення судових засідань з ухваленням смертних вироків була продовжена у 1941 р. 17–18 січня 1941 р. Рівненський обласний суд виніс вирок 14-ти учасникам Союзу збройної боротьби з м. Рівне, з них трьом – до вищої міри покарання: Георгію Крюгеру, Івану і Казимиру Язвінським¹⁶. 13 лютого 1941 р. Рівненський обласний суд ухвалив покарання для шести учасників Польської організації військової (ПОВ) з м. Рівне, Тадеуш Пара засуджений до розстрілу¹⁷. 18 березня 1941 р. Військовий трибунал 5-ї армії КОВО покарав трьох поляків, мешканців міст Рівне і Острог, одного з них – Мар'яна Ковалевського – смертним вироком¹⁸.

¹¹ Галузевий державний архів СБУ, Рівне, спр. П-11286.

¹² Галузевий державний архів СБУ, Рівне, спр. П-10448.

¹³ Галузевий державний архів СБУ, Рівне, спр. П-13213.

¹⁴ Галузевий державний архів СБУ, Рівне, спр. П-6274.

¹⁵ Галузевий державний архів СБУ, Рівне, спр. П-13212.

¹⁶ Галузевий державний архів СБУ, Рівне, спр. П-15162.

¹⁷ Галузевий державний архів СБУ, Рівне, спр. П-12404.

¹⁸ Галузевий державний архів СБУ, Рівне, спр. П-10727.

Як приклад репресій періоду „другої радянзації” згадаємо справу працівників пункту районного уповноваженого з евакуації польського населення, що діяв у м. Рівне відповідно до Люблінської угоди від 9 вересня 1944 р. між урядом УРСР і Польським комітетом національного визволення. Предметом угоди став польсько-український трансфер населення, внаслідок якого з території Рівненської області станом на 1 серпня 1946 р. переселено до Польщі 70060 етнічних поляків¹⁹.

18–23 грудня 1944 р. у м. Рівне були заарештовані і звинувачені в антирадянській діяльності бухгалтер пункту районного уповноваженого з евакуації Зуб Іван Дмитрович, 1901 року народження, уроженець с. Мацьковичі Львівського воєводства; технічний працівник пункту Совінський Юліян Іванович, 1905 року народження, уроженець м. Житомир; та робітник приватної пекарні Кенцик Генріх Йосифович, 1906 року народження, уроженець м. Люблін. Всі вони обвинувачені за статтями 54-1а, 54-11 Карного кодексу УРСР і засуджені Військовим трибуналом військ МВС Рівненської області 7 серпня 1945 р. на 10 років ув'язнення у виправно-трудовах таборах і 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна кожен. Звільнені з-під варти засуджені були у серпні – жовтні 1954 р. Реабілітовані висновком прокуратури Рівненської області у квітні 1992 р.²⁰

За приблизними підрахунками, жертвами політичних репресій радянського тоталітарного режиму на Рівненщині стали 30 тис. осіб, які є на сьогодні реабілітованими. До категорії реабілітованих належать також близько 34 тис. осіб, які були вислані як спецпоселенці в райони Сибіру, Крайньої Півночі, Далекого Сходу, Казахстану, Середньої Азії. Загальна цифра втрат серед жителів Рівненщини за 1944–1952 рр. (вбиті, ув'язнені, вислані, виселені (включно з польським і чеським населенням), мобілізовані) складає більше 235 тис. людей (з них, як мінімум, 52.874 людини складають неповоротні втрати)²¹, що дає підстави вести мову про соціальну, або ж гуманітарну катастрофу, яку пережив регіон в означений період.

¹⁹ *Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття*. Невідомі документи з архівів спецслужб, т. 2: *Переселення поляків та українців. 1944–1946*, Варшава–Київ 2000.

²⁰ Галузевий державний архів СБУ, Рівне, спр. П-10676.

²¹ Андрій Жив'юк, *Втрати населення Рівненської області у 1944–1952 роках: характеристика та порівняльний аналіз радянських і націоналістичних даних*, „Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки”, 2010, №1, с. 106–113.

Видані книги „Реабілітовані історією. Рівненська область” передано в бібліотеки України і Рівненської області, вони знайшли широкий відгук серед читачів, неодноразово визнавались кращими в Рівненській області. У 2011 р. перші дві книги тому „Реабілітовані історією. Рівненська область” відзначені у конкурсі „Краща книга Рівненщини-2011”, що проводився до 20-річчя незалежності України, як переможці у номінації „Краще видання з мемуаристики та документалістики”. У тій же номінації у 2013 р. відзначена книга Андрія Жив’юка і Ігоря Марчука „Від” „Дерманської республіки” до „Дерманської трагедії”, а в 2014 р. – монографія Віталіни Данильчук „Рейхскомісаріат – Рейхові: українці з Рівненщини на примусових роботах в Австрії та Німеччині”.

За цей же час працівники групи опублікували більше 100 статей про політичні репресії тоталітарних режимів²², взяли участь у десят-

---

²² Руслана Давидюк, *Репресії проти учнівської молоді Рівненщини у другій половині 40-х років ХХ століття*, „Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки”, Луцьк 2007, №1, с. 259–265; Руслана Давидюк, *Особливості розселення українців із Польщі в УРСР (1944–1947 роки)*, „Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків. Збірник наукових праць”, Луцьк 2008, с. 172–175; Руслана Давидюк, *Становище польської громади на Рівненщині у період «радянізації» (вересень 1939 – червень 1941 рр.)*, „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки РДГУ”, Рівне 2008, вип. 13, с. 75–81; Андрій Жив’юк, *Діяльність контрольно-розвідувального пункту військової спецслужби Державного центру УНР в екзилі у Рівному на Волині (20–30-і роки ХХ ст.)*, „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”, Рівне 2008, вип. 14, с. 109–114; Руслана Давидюк, *Еміграція УНР на Волині в умовах першої радянізації (вересень 1939 – червень 1941 рр.)*, „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науково-документальний журнал”, К 2009, №2(33), с. 353–369; Андрій Жив’юк, *„Інструменталізована церква”: використання компартійною номенклатурою представників релігійних конфесій у збройній боротьбі на Західній Волині й Поліссі у 1940-х рр.*, „3 архівів ВЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”, К 2009, №2(33), с. 7–21; Андрій Жив’юк, *Запровадження більшовицького режиму на Рівненщині: компартійна номенклатура проти населення області (1944 – початок 1950-х років)*, „Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки”, Луцьк 2010, вип. 2, с. 35–42; Андрій Жив’юк, *Поляки Волині-Полісся і «другі совети»: реалії взаємостосунків весни-осені 1944 р. (на матеріалах Рівненської області)*, „Слов’янський вісник: збірник наукових праць. Серія „Історичні та політичні науки”, Рівне 2010, вип. 9, с. 10–17; Руслана Давидюк, *Репресивна політика радянського режиму проти національних меншин на Рівненщині у 1939–1941 роках*, „Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Збірник наукових праць”, Львів 2010–2011, вип. 3–4, с. 86–95; Андрій Жив’юк, *Між ендеками й більшовиками: Микола Ніцкевич в українському націоналістичному русі 1920–1940-х рр.*, „3 архівів ВЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”, 2010, №2(35), с. 212–236; Руслана Давидюк, *Антон Стрижевський: життя українського політичного емігранта у II Речі Посполитій*, „3 архівів ВУЧК-ДПУ-

ках конференцій, теле- і радіопередач, виступили консультантами 4-х документальних фільмів, знятих Рівненським державним телебаченням, зокрема: у 2008 р. – „Німа правда. Свідчення, загублені в стерні” із циклу „Без права на забуття”, який був відзначений гран-прі на XIII Всеукраїнському фестивалі теле- і радіопрограм „Калинові острови”; у 2009 р. – документального фільму про діяльність спецгруп НКВС-НКДБ на Рівненщині, удостоєного першої премії на такому ж фестивалі; у 2012 р. – „Життя – це і є Україна”, приуроченого до 70-річчя створення УПА, та „Літописець свого простору” про Уласа Самчука.

Тільки за останні три роки працівники групи взяли участь у випусках програм Рівненської обласної телерадіокомпанії „По суті” та „Перехрестя правди” – про пам’ятний знак на Луцькому перехресті траси Київ – Чоп і розстріл в’язнів Дубенської тюрми 24–25 червня 1941 р.²³; про приміщення колишньої Рівненської тюрми²⁴; „Так було” – про загибель Миколи Ватутіна, про Еріха Коха і рейхскомісаріат „Україна”, про Російську визвольну армію Андрія Власова, про першу конференцію поневолених народів Східної Європи і Азії²⁵ та низку інших.

Мартиролог жертв більшовицького режиму на Рівненщині на сьогодні є далеко неповним. І не тільки з причини, що робота над підготовкою наступних книг тому „Реабілітовані історією. Рівненська об-

---

НКВД-КГБ”, 2012, №1(38), с. 163–180; Андрій Жив'юк, *Меморіальні місця тоталітарних репресій в Україні: проблеми локалізації, комеморації, інституціоналізації*, „Національна та історична пам'ять: 36. наук. праць”, К 2012, вип. 5, с. 76–86; Андрій Жив'юк, *Поранення генерала М. Ватутіна: факти та інтерпретації*, „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”, 2012, №1(38), с. 114–135; Андрій Жив'юк, *Кадровий склад і діяльність органів НКВД-НКГБ під час «першої радянізації» Західної України через призму «Великого терору»*, „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”, 2012, №2(39), с. 7–40; Ігор Марчук, *Образ волинського повстанця на матеріалах архівно-кримінальних справ*, „Наукові записки Національного університету „Острозька академія”: Історичні науки”, Острог 2013, вип. 20, с. 36–48, . Андрій Жив'юк, Руслана Давидюк, „Я є українською патріоткою на оборонному рубежі”: нові документи про Галину Журбу, „Творчість Галини Журби і міжвоєнна доба в українській літературі: До 125-ї річниці від дня народження письменниці; Збірник наукових праць”, Вінниця: 2014, вип. 3, с. 419–444; Андрій Жив'юк, *Керівники органів НКВД-НКГБ (МВД-МГБ) західних областей УРСР (1944–1953 рр.): кількісні та якісні характеристики*, „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”, 2014, №1(42), с. 29–52.

²³ [on-line] <http://rtb.rv.ua/company/tele/projects/perehrestya-pravdi/>; <http://rtb.rv.ua/company/tele/projects/po-suti/>

²⁴ [on-line] <http://rtb.rv.ua/company/tele/projects/perehrestya-pravdi/>

²⁵ [on-line] <http://rtb.rv.ua/company/tele/archive/tak-bulo/>

ласть” триває. Цей перелік не є вичерпним, бо він містить відомості лише про осіб, котрі були заарештовані і перебували під слідством, згодом ув’язнені або страчені, а ще згодом реабілітовані. Водночас, до цього переліку мають увійти також ті, хто був відправлений на вислання в адміністративному порядку на підставі різноманітних підзаконних актів, як члени сімей „ворогів народу”, приналежні до певних соціальних груп тощо, тобто так звані „спецпоселенці”. Дослідницька робота щодо збору і опрацювання інформації про цих осіб уже проводиться науково-редакційною групою.

Однак, навіть у разі її успішного завершення ми не зможемо стверджувати, що наш мартиролог вичерпаний. Бо значна кількість осіб (очевидно, йдеться про десятки тисяч наших краян) на сьогодні не є реабілітованими і не можуть такими стати на підставі чинного законодавства України про реабілітацію. Серед них як ті, хто зазнав арешту і ув’язнення, так і ті, хто загинув внаслідок дій карально-репресивних органів, не будучи заарештованим і звинуваченим у якомусь антирадянському злочині навіть формально. Можемо з впевненістю стверджувати, що серед цих людей значний відсоток складають беззбройні і безборонні люди, які постраждали безневинно. Хоча й ті, хто боровся проти більшовицького режиму зі зброєю в руках, у переважній більшості випадків не вчинили ніяких злочинів проти людяності і гуманізму. Їх імена мають поповнити цей мартиролог, котрий повинен постати колективним пам’ятником безневинно мордованим і вбитим, історичним присудом радянському тоталітарному режимові і застереженням сучасникам та нащадкам.

Streszczenie

Badania nad represjami politycznymi systemu bolszewickiego w obwodzie rówieńskim w ramach rządowego programu „Zrehabilitowani przez historię”

W artykule zaprezentowano realizację na Ukrainie, a w szczególności w obwodzie rówieńskim, projektu realizowanego w latach 1992–2015 obejmującego przygotowanie i publikację naukowo-dokumentalnej serii wydawniczej pt. „Zrehabilitowani przez historię”. W ramach projektu opublikowano 20 naukowych książek historycznych, w tym 5 części książki *Zrehabilitowani przez historię. Obwód rówieński*, które zawierają wyniki badań nad masowymi represjami politycznymi w latach 1918–1980. Przedstawiono próbkę reprezentatywną dokumentów archiwalnych na temat kształtowania systemu terroru państwowego w obwodzie; opisano metody

działania radzieckich służb specjalnych; przytoczono materiały wybranych archiwalnych spraw karnych, wspomnienia mieszkańców, którzy cierpieli z powodu represji politycznych; zaprezentowano biogramy represjonowanych mieszkańców obwodu rówieńskiego. Według szacunkowych danych ofiarami represji politycznych radzieckiego reżimu totalitarnego w obwodzie rówieńskim było 30 tys. osób, które zostały już zrehabilitowane. Informacje o 10 445 z nich, w tym ponad 600 Polakach, znalazły się w pięciu pierwszych częściach tomu *Zrehabilitowani przez historię. Obwód rówieński*. Do kategorii zrehabilitowanych należą również około 34 tys. osób, które zostały wysłane jako spiecpieriesieleńcy.

Summary

The study of political repressions of the Bolshevik regime in Rivne region within the State Program “Rehabilitated by History”

The article deals with implementation in Ukraine and in particular in the Rivne region in years 1992–2015 project for the preparation and publication of scientific-documentary book series „Rehabilitated by History”. As part of the 20 printed scientific and historical books, including five volumes of books *Rehabilitated history. Rivne region*, which contained the results of research on mass political repressions in 1918–1980-ies. Representative sample presented archival documents on forming the system of state terror in the region; described methods of the Soviet secret service; are some archival materials of criminal cases, the memories of citizens who suffered from political repression; curriculum vitae submitted repressed residents of Rivne region. Estimates victims of political repressions of the Soviet totalitarian regime in the Rivne region were 30 thousand people, who are today rehabilitated. Details about 10,445 of them, including the more than 600 Poles, included in the first five books ago *Rehabilitated history. Rivne region*. The category also includes rehabilitated about 34 thousand people, who were sent as special settlers.

Bibliografia

- Данильчук Віталіна, *Рейхскомісаріат – Рейхові: українці з Рівненщини на примусових роботах в Австрії та Німеччині: монографія*, Рівне 2012.
- Давидюк Руслана, Антон Стрижевський: *життя українського політичного емігранта у II Речі Посполитій*, „3 архівів ВУЧК-ДПУ-НКВД-КГБ”, 2012, №1(38), s. 163–180.
- Давидюк Руслана, *Еміграція УНР на Волині в умовах першої радянізації (вересень 1939 – червень 1941 рр.)*, „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науково-документальний журнал”, К 2009, nr 2(33), s. 353–369;

- Давидюк Руслана, *З поляками за Україну: Наддніпрянська еміграція в суспільно-політичному житті міжвоєнної Волині. Монографічне видання*, Рівне 2014.
- Давидюк Руслана, *Особливості розселення українців із Польщі в УРСР (1944–1947 роки)*, „Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків. Збірник наукових праць”, Луцьк 2008, s. 172–175.
- Давидюк Руслана, *Особливості розселення українців із Польщі в УРСР (1944–1947 роки)*, „Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків. Збірник наукових праць”, Луцьк 2008, s. 172–175.
- Давидюк Руслана, *Репресивна політика радянського режиму проти національних меншин на Рівненщині у 1939–1941 роках*, „Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Збірник наукових праць”, Львів 2010–2011, вип. 3–4, s. 86–95.
- Давидюк Руслана, *Репресії проти учнівської молоді Рівненщини у другій половині 40-х років ХХ століття*, „Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки”, Луцьк 2007, nr 1, s. 259–265.
- Давидюк Руслана, *Становище польської громади на Рівненщині у період «радянзації» (вересень 1939 – червень 1941 рр.)*, „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки РДГУ”, Рівне 2008, вип. 13, s. 75–81.
- Жив'юк Андрій, *Втрати населення Рівненської області у 1944–1952 роках: характеристика та порівняльний аналіз радянських і націоналістичних даних*, „Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки”, 2010, nr 1, s. 106–113.
- Жив'юк Андрій, *Діяльність контрольно-розвідувального пункту військової спецслужби Державного центру УНР в екзилі у Рівному на Волині (20–30-і роки ХХ ст.)*, „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”, Рівне 2008, вип. 14, s. 109–114.
- Жив'юк Андрій, *За московським часом: контроверсії радянзації Рівненщини (кінець 1930-х – кінець 1950-х років)*, Рівне 2011.
- Жив'юк Андрій, *Запровадження більшовицького режиму на Рівненщині: компартійна номенклатура проти населення області (1944 – початок 1950-х років)*, „Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки”, Луцьк 2010, вип. 2, s. 35–42.
- Жив'юк Андрій, „Інструменталізована церква”: використання компартійною номенклатурою представників релігійних конфесій у збройній боротьбі на Західній Волині й Поліссі у 1940-х рр., „3 архівів ВЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”, К 2009, nr 2(33), s. 7–21.
- Жив'юк Андрій, *Кадровий склад і діяльність органів НКВД-НКГБ під час «першої радянзації» Західної України через призму «Великого терору»*, „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”, 2012, nr 2(39), s. 7–40.

- Жив'юк Андрій, *Керівники органів НКВД-НКГБ (МВД-МГБ) західних областей УРСР (1944–1953 рр.): кількісні та якісні характеристики*, „З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”, 2014, №1(42), с. 29–52.
- Жив'юк Андрій, *Меморіальні місця тоталітарних репресій в Україні: проблеми локалізації, комеморації, інституціоналізації*, „Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць”, К 2012, вип. 5, с. 76–86.
- Жив'юк Андрій, *Між ендеками й більшовиками: Микола Ніцкевич в українському націоналістичному русі 1920–1940-х рр.*, „З архівів ВЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”, 2010, № 2(35), с. 212–236.
- Жив'юк Андрій, *Поляки Волині-Полісся і «другі совєти»: реалії взаємостосунків весни-осені 1944 р. (на матеріалах Рівненської області)*, „Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія „Історичні та політичні науки”, Рівне 2010, вип. 9, с. 10–17.
- Жив'юк Андрій, *Поранення генерала М. Ватутіна: факти та інтерпретації*, „З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”, 2012, № 1(38), с. 114–135;
- Жив'юк Андрій, Давидюк Руслана, *„Я є українською патріоткою на оборонному рубежі”: нові документи про Галину Журбу*, „Творчість Галини Журби і міжвоєнна доба в українській літературі: До 125-ї річниці від дня народження письменниці; Збірник наукових праць”, Вінниця: 2014, вип. 3, с. 419–444.
- Жив'юк Андрій, Марчук Ігор, *Від „Дерманської республіки” до „Дерманської трагедії”: нариси історії українського визвольного руху в Дермані на Волині*, Рівне 2011.
- Книги пам'яті жертв політичних репресій в ССРСР. Аннотированный указатель*, сост. Ю.Груздев, А. Разумов, Санкт-Петербург 2004.
- Ковальчук Олександр, *Тернистим шляхом дисидента: автобіографічна розповідь*, наук. ред. А. Жив'юк; ред. і упоряд. М. Корнійчук, Рівне 2007
- Марчук Ігор, *Командир УПА-Північ Дмитро Клячківський-“Клим Савур”*, Рівне 2009
- Марчук Ігор, *Образ волинського повстанця на матеріалах архівно-кримінальних справ*, „Наукові записки Національного університету „Острозька академія”: Історичні науки”, Острог 2013, вип. 20, с. 36–48.
- Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спецслужб, т. 2: Переселення поляків та українців. 1944–1946, Варшава-Київ 2000
- Реабілітовані історією. Рівненська область: науково-документальне видання*, кн. 1, упоряд. А. Жив'юк, Рівне 2006; кн. 2, упоряд. А. Жив'юк, Рівне 2009; кн. 3, упоряд. А. Жив'юк (кер.), Р. Давидюк, О. Білоконь та ін., Рівне 2013; кн. 4, упоряд. А. Жив'юк (кер.), Р. Давидюк, О. Білоконь та ін., Рівне 2014; кн. 5, упоряд. А. Жив'юк (кер.), Р. Давидюк, О. Білоконь та ін., Рівне 2014.
- Сюндюков І., *Як функціонувала комуністична репресивна машина?*, „День” 2015, № 120, 10 липня.